

MOLDVAI ÉNEKESEK

Demeter Antalné Jánó Anna

Szép, puha, lírai hangja sok népdalkedvelő számára ismerős. A *Magyar népzene* hanglemezsorozat első albumának elején szólal meg, mely 1967-ben jelent meg, és azóta is gyakran, szívesen idézik a rádióban és egyéb zenei előadások keretében. Az énekes személye azonban a hallgatóság számára sokáig ismeretlen maradt, hiszen neve hiányzik a lemezről. Akkoriban, az 1960-as években ugyanis a határon túli énekesek adatait – a román hatóságok zaklatásait elkerülendő – nyilvános kiadványban nem volt tanácsos feltüntetni. Pedig nem lehetett akárki ez az asszony, akinek dalolását egy reprezentatív népzenei sorozat nyitó darabjának választották! Fényképe moldvai viseletben örökítette meg, fején kendővel, nyakán sokszoros gyönggyel, fehér vászoningét vállnál és csuklónál sűrű hímzés díszíti. A kép, mely éneklés közben készült, szabályos, ovális arcot mutat, félig lesütött szemekkel. Összeszedettség, elmélyültség és bizonyos távolságtartás sugárzik róla, mely tiszteletet ébreszt és érdeklődést kelt.

Demeter Antalné Jánó Anna élete nemigen különbözött a többi csángó asszonyétól. 1926-ban született a Bákó megyei *Gerlén* községben. Ősei – sok más családhoz hasonlóan – a Székelyföldről vándoroltak ki Moldvába, valószínűleg a 18. században. (A székely származás hatása érződik is beszédén és dalkincsén.) Édesanyja, Bráz Marika tizenöt gyermeket szült, Anna volt köztük a legidősebb. A közeli *Lészpedre* ment férjhez, ahol szerény anyagi körülmények között éltek. Férje, mint ügyeskezü ácsmester, Románia különböző vidékeire járt dolgozni, ő pedig a gyermeknevelés és háztartás teendői mellett állatokkal és földműveléssel foglalkozott egészen öreg koráig, addig, amíg erejéből telt. Sorsa csupán annyiban tér el az átlagtól, amennyiben rokonsága körében többen is kiváló művészi képességekkel rendelkeztek. Tehetségét, tudását családi örökségként kapta: anyja, nagyanyja, nagynénje híresen jó énekes volt, apja pedig nagyszerű mesemondó. Így már kisgyermek korától a moldvai magyar néphagyomány legjavát szívhatta magába. Dalai, balladáit, meséit mind a szűkebb környezetből származnak, melyeket a hagyomány íratlan törvényeire igazodva, mégis egyéni színezettel és nagy beleérző képességgel adott elő. A faluján kívüli román világ kulturális hatása nem érintette.

Mint kiváló nótafát, Kallós Zoltán fedezte fel, és sok dalát vette magnetofonra az 1960-as években. Repertoárjának talán legszebb darabjai a balladák, melyeket általában régi

ereszkedő pentaton dallamokra énekelt, és melyek hossza olykor az ötven versszakot is eléri. Mint a magyar népi balladaelőadásban általános, ő sem törekedett a párbeszéd drámai megjátszására, a cselekmény illusztrálására, hanem egyenletes hangszínnel és hangerővel énekelt, a szöveg tartalmától függetlenül. A cselekmény a megfogalmazás művészi erejével hat, melyet mintegy ellenpontoz a versszakonként ismételt, alig variálódó, díszített dallam állandósága. Ha képesek vagyunk – legalább egy kis időre – kilépni modern életünk felfokozott tempójából a moldvai népballada más idő-dimenziójába, quasi egyhangúságába, Demeter Antalné éneklését hallgatva valódi esztétikai élményben lehet részünk.

A *Szeretet próbája* balladaszöveg középkori eredetű, dallama pedig a keleti gyökerű, úgynevezett pszalmódizáló stílusba tartozik (149). Az ismételt szövegformulákban lassan kibontakozó mesés történet a következő: A csobánlegény lefeküdt a patak partjára és az ingébe bebújt egy mérgekígyó. A legény megkéri anyját, majd apját és bátyját, hogy mentsek meg, vegyék ki a kígyót, ők azonban mind visszautasítják, illetve továbbküldik: „Mintsább ott ellegyek / A fél karom nélkül, / Inkább ott elleszek / A legényem nélkül. / Menj elé, te fiam...” A 26 versszakos ballada felénél, a 13. versszakban áll be a fordulat, amikor a legény mátkáját keresi fel ugyanezzel a kéréssel, aki – a családjával ellentétben – azonnal kész segíteni rajta. A szerelmesek párbeszéde az előzménytől eltérően már nem formulákban fogalmazott, hanem egyénien részletező. Ez a ballada drámaiságát – mely éppen a műfaj lényege – a líra irányába oldja, és feltehetően Demeter Antalné saját alakítása. Más változatokban ugyanis nem akadtunk hasonló megoldás nyomára: „Mátkám, édes mátkám, / Sirítsd a fejedet, / Ha oda te bényúlsz! / Nem sirítem én el, / Szemeimvel nézem... / Mert én ha sajnálom / Az én fél karomot, / Akkor téged megesz, / S nekem senkim nem lesz... / Hát nem gondolkozom. / Nyisd a kebeledet, / Vegyem ki a kígyót.” A történet csattanója, hogy a sárga mérges kígyó helyett szép sárga aranyat talál a leány. Ez önzetlenségének jutalma. A tanulság pedig: „Mátkám, édes mátkám, / Éngem csak te sajnálsz”, vagyis a szerelem minden családi köteléknél erősebb.

(149)

1. – Anyám, édesanyám, Csobánlegén voltam,
Lefeküdtem vala A patak partjára.

2. Sárig es kit kígyó Bébújt kebelembe,
Aki azt kiveszi, Fél karját megeszi.
Talám édesanyám, Talám kend kiveszi.

3. – Mintsább ott ellegyek A fél karom nélkül,

Inkább ott elleszek A legényem nélkül.

4. Menj elé te, fiam, Menj el te apádhoz!

Menj el te apádhoz, Talám ő kiveszi.

5. – Apám, édesapám, Csobánlegén voltam,

Lefeküdtem vala A patak partjára.

6. Sáríg es kit kígyó Bébújt kebelembe,

Aki azt kiveszi, Fél karját megeszi.

Talám édesapám, Talám kend kiveszi.

7. – Mintsább ott ellegyek A fél karom nélkül,

Inkább ott elleszek A legényem nélkül.

8. Menj elé te, fiam, Menj el te bátyádhoz!

Menj el te bátyádhoz, Talám ő kiveszi.

9. – Bácsim, édes bácsim, Csobánlegén voltam,

Lefeküdtem vala A patak partjára.

10. Sáríg es kit kígyó Bébújt kebelembe,

Aki azt kiveszi, Fél karját megeszi.

Talám édes bátyám, Talám kend kiveszi.

11. – Mintsább ott ellegyek A fél karom nélkül,

Inkább ott elleszek Az én ecsém nélkül.

12. Menj elé te, ecsém, Menj el te mátkádhoz!

Menj el te mátkádhoz, Talám ő kiveszi.

13. – Mátkám, édes mátkám, Csobánlegén voltam,

Lefeküdtem vala A patak partjára.

14. Sáríg es kit kígyó Bébújt kebelembe,

Aki azt kiveszi, Fél karját megeszi.

Talám édes mátkám, Talám kend kiveszi.

15. – Mintsább ott ellegyek Az én babám nélkül,

Inkább ott elleszek A fél karom nélkül.

16. – Jere ide, mátkám, Jere, hogy vegyem ki!

– Mátkám, édes mátkám, Sirítsd a fejedet!

17. Sirítsd a fejedet, Ha oda te bényúlsz,

Nyújtssd bé kebelembe, Nyújtssd be a kezedet!

18. Sirítsd a fejedet, Nehogy te megijedj!

– Nem sirítem én el, Szemeimvel nezem.

19. Szemeimvel nezem, Hát én nem sajnálom,

Nem, a fél karomot, Téged hogy eszen meg.

20. Met én ha sajnálom Az én fél karomot,

Akkor téged megesz, S nekem senkim nem lesz.

21. Mondja a mátkája, Szorítja kebelét:

– Gondolkozz meg jól már, Hogy minek fogsz neki!

22. – Hát nem gondolkozom, Nyisd a kebeledet,

Nyisd a kebeledet, Vegyem ki a kígyót!

23. Hát mikor belényúl, Keresve keresi,

Hát ott nincsen kígyó, Nem kapja a kígyót.

24. Mikor azt kiveszi, Mind szép sárig arany.

Sirmi fog a fiú, Megöleli lyányát.

25. Megöleli a leánt, S a vállára borul:

– Mátkám, édes mátkám, Ingem csak te sajnálsz.

26. Nincsen édesapám, Sem egy igaz anyám,

Sem egy igaz bátyám, Ki ingem sajnáljon.

„csobánlegén” = juhászlegény; „sárig es kit kígyó = egy kis sárga kígyó; „sirítsd” = fordítsd; „nezem” = nézem;
„nem kapja” = nem találja

Népzenekutatók egybehangzó tapasztalatai szerint a moldvai jó énekesek többsége a nők köréből kerül ki. Nem újkeletű jelenség ez, hiszen már a 19. század közepén az első csángómagyar dalgyűjtemény összeírója, Petrás Incze János *Klézsén* működő minorita

szereztes is azokat a dalokat tartotta megörökítésre érdekesnek, amelyeket leányoktól hallott. A leányok és asszonyok legfőbb dalolási alkalma a fonó – Moldvában guzsalyasnak nevezik – , ahol ősztől tavaszig rendszeresen összegyűlnek. Miközben a kenderszöszből fonalat készítenek, játékokkal, találókérdésekkel és énekléssel szórakoztatják magukat. Az éneklésnek nincs meghatározott rendje, azt a dalt veszik elő, ami éppen eszükbe jut, az éneklés spontán irányítói pedig természetesen azok, akik daltudásukkal, szép hangjukkal kiemelkednek a többiek közül. Demeter Antalné Jánó Anna is ilyen énekes volt, akinek repertoárjában megkülönböztetett helyet foglaltak el a balladák. A fonóban nem sűrű az idő, itt a sokversszakos szövegek, hosszú balladák előadására is bőven van lehetőség. És bizonyára nem véletlen, hogy a balladai történetek legtöbbször női sorsok drámáját fogalmazzák meg, így az éneklőket, illetve a hallgatóságot közelről érintik. Ezek az eredendően középkori szövegek Moldvában még ma is a néphagyomány eleven részei.

Két klasszikus ballada a vagyon és a házasság drámáját fogalmazza meg – különböző nézőpontból. Az első a zsvány feleségének története, akit szülei olyan emberhez kényszerítettek, aki rablással szerezte gazdagságát. A gonosz férj, „a nagy hegyi tolvaj”, végül házastársa életét is elveszi (150). A második ballada viszont mintegy az érem másik oldalát mutatja: a gögös feleség alakját, és ennek a vagyonára-rangjára büszke asszonynak a megregulázását beszéli el (151). A kétféle szöveg hangulati különbségével tökéletes összhangban vannak a szöveget hordozó dallamok. Jánó Anna az elsőt a tragikus eseményekhez illő lassú tempójú, kötetlen ritmusú, ereszkedő pentaton dallamra énekelte, melynek hajlékonyságát gazdag díszítések is fokozzák. (Ebből csak részletet közlünk.) A második ballada csúfondáros karakterét viszont gyorsabb, táncos lüktetésű kanásztánc-dallam emeli ki, melyben a díszítés sokkal kisebb szerephez jut.

(150)

1. Madárka, madárka, Ne zavard a vizet!

Hogy igyam belőle, S hogy írjak levelet

2. Apámnak s anyámnak, Szívbeli mátkámnak,

Hogy tudják meg ők es, Kinek adtak férhez.

3. Cifra katanának, Hatökrös gazdának,

Hatökrös gazdának, Nagy hegyi tolvajnak.

4. Már immár jóllaktam Jó reggel felkelni,

Jó reggel felkelni S az patakra menni,

5. Az patakra menni, Véres ruhát mosni,
Könnnyűvel áztotni, Jajszókkal sulykolni.

6. Ki most es oda van Keresztút-álloni,
Keresztút-álloni, Örmény papot őlni.

7. ki Egy pénzér, kettőér Nem szán vért ontani,
ki Egy pénzér, kettőér Nem szán vért ontani.

(151)

1. Elmenék én a városba, piros ruhát vettem.

Azt én hazavettem, asztalomra tettem.

– Híjj uramnak éngem, kincsem feleségem!

– Nem hílak én téged teljes életemben,

Mert az apám házáat nagyobb urak járták,

Őköt sem uraltam, téged sem urallak.

2. Elmenék én a városba, piros gyöngyöt vettem.

Azt én hazavettem, asztalomra tettem.

– Híjj uramnak éngem, kincsem feleségem!

– Nem hílak én téged teljes életemben,

Mert az apám házáat nagyobb urak járták,

Őköt sem uraltam, téged sem urallak.

3. Elmenék én az erdőre, somfa pácát vágtam,

Azt én hazavettem, ajtó után tettem.

– Híjj uramnak éngem, kincsem feleségem!

– Nem hílak én téged teljes életemben,

Mert az apám házáat nagyobb urak járták,

Őköt sem uraltam, téged sem urallak.

4. Elévettem én a pácát, ütöni-vágni kezdtem.

– Uram vagy, uram vagy, teljes életemben,

Uram vagy, uram vagy, egész életemben.

A magyar népzene új stílusa a nyelvterület központi részén alakult ki és innét sugárzott szét távoli vidékekre. Moldvába viszonylag későn jutott el, de ma már ott is általánosan ismert és felvette a helyi előadási szokásokat. A következő új stílusú katona dalt Jánó Anna a moldvai hagyománynak megfelelően díszítve énekelte.

(152)

1. Sej de csillag, csillag, de szép hajnali csillag,

Azt gondoltam, soha fel sem virjad.

Fel kell kelni sok szegény legénynek,

Ej de katonának kell menni szegénynek.

2. Ej de bíró, bíró, de nagy lézpedi bíró,

Vegye ki az két szemed egy holló!

Mért irtad bé nevem katonának,

Ej, mikor még a lányok sem sajnálnak?

3. Ej de le az úton, de le végre, lefelé

Minden kis ablakba rózsza termik.

Minden kis ablakba kettő-három,

Ej de csak az enyém hívad el a nyáron.

4. Ej de anyám, anyám, öreg édesanyám,

Gyűjtsön össze minden civilgúnyám!

Tegye be a tiszta ládájába,

Ej, megy/jön a fiad hosszú szabadságra.

Demeterné Jánó Anna Kallós Zoltán kíséretében többször is megfordult Magyarországon. Útjáról nótát is szerkesztett: „Mikor Budapesten jártam, / Jaj de milyen boldog voltam.” Nagy sikerrel szerepelt a Nemzetközi Népzenei Tanács (International Folk Music Council) budapesti konferenciáján 1964-ben, ahol éneklése a nyelvet nem ismerő külföldi kutatókat is mélyen megragadta. Kedves, kissé szertartásos viselkedéséből a szokatlan környezet sem zökkentette ki. Ugyanekkor történt, hogy a Szépművészeti Múzeumba is elvitték, mint a konferencia résztvevőjét. Soha életében nem látott még képzőművészeti kiállítást, a középkori táblaképek között mégis tökéletesen otthon érezte magát. Nem jelentett számára nehézséget a legmagasabb művészi alkotások befogadása, hiszen hagyományos műveltségének és vallásának ismerős elemeit fedezte fel bennük. Sőt ez az iskolázatlan asszony egy idő után kísérői csodálkozására a tárlatvezetőtől átvette a szót és maga magyarázta el az ábrázolt bibliai jeleneteket és szent legendákat.

A mélyen vallásos Jánó Anna zenei világában különleges csoportot alkotnak a magaskultúrát és a néphagyományt ötvöző egyházi népénekek. Többször járt *Csíksomlyón*, a híres erdélyi kegyhelyen, ahol anyanyelvén énekelhetett-imádkozhatott az egybegyűlt búcsúsokkal. Falujában – *Lészpeden* – azonban a templomból a magyar szó ki van tiltva.

Amikor egészsége megromlott, egyetlen kívánsága maradt – mint azt Kallós Zoltánnak elárulta –, az, hogy életében még meggyónhasson magyarul. Karácsonyi énekeit öreg korában már csak otthon dúdolgatta. Kettőt hallgatunk meg közülük, mindkettő a jászolban fekvő Jézus képét állítja elénk. Az első dallam 17. századi, német eredetű, és az egész magyar nyelvterületen ismerik. A moldvai változatok közülük talán a legszebb Jánó Anna igen lassú tempójú, díszített éneke: „Kelj fel, keresztény lélek” (153). A másik karácsonyi ének a 16. századi „Angyaloknak nagyságos asszonya” dallam változata, melyet a régies moldvai formaérvék alakított kétsorosrá. Népi szövege hajnali látomás, melyben csak a bűneitől megtisztult embernek lehet része: „Felkelék én jó reggel hajnalba, / Megmosdottam minden bűneimtől. / Feltekinték magas mennyországba, / Nyitva láttam mennyország kapuját” (154). A megnyílt egek magasában Mária jelenik meg, aki gyermeke bölcsőjét lábával ringatja, ahogyan a falusi asszonyok szokták, és a világ Megváltójának altatót énekel. Ez a karácsony titka, amikor az éjszaka sötétjéből megszületik a hajnal, melyben menny és föld, transzcendens és emberi világ összekapcsolódik.

(153)

1. Kelj fel, keresztény lélek, A nagy Istenre kérlek!

Tekints bé a jászolyba, Úr Jézus fekszik abba.

Refr.: Ó, én szerelmes Jézusom!

2. Nézd, mely kemén az ágya, Tiszta szerelmünk áldja!

Azért fekszik oly ágyba, Hogy mi szívünk gyulladjon. *Refr.*

3. Jézus, örök fényesség, Áldja minden nemzetség!

Legyen örök fényesség, Mondja minden nemzetség. *Refr.*

(154)

1. Felkelék én jó reggel hajnalba,

Megmosdottam minden bűneimtől.

2. Megkendöztem arany kendezőmvel,

Kimenék én ajtóm elejibe.

3. Feltekinték magas mennyországba,

Nyitva látom mennyország kapuját,

4. S azon belül mennyország ajtóját,

S azon fejjel egy rengő böcsőcskét.

5. Mellette van anyánk, Szűz Mária,

A lábával rengetgette vala,

6. A lábával rengetgette vala,

S a szájával mondogatta vala:

7. Aludjál, aludjál, Istennek Báránya,

Mer te jöttél világ váltságára.

„megkendőztem kendezőmvel” = megtörölköztem törölközőmmel; „fejfel” = felül

2002-ben Demeterné Jánó Anna elnyerte a „Népművészet Mestere” kitüntető címet. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma díjának átadására Moldvában, Bákó városában került sor. A romániai helyszín kiválasztásában is megmutatkozott az a megbecsülés, amely egy elszigetelt magyar népcsoport kiváló képviselőjét illeti.

Irodalom

Portréfilm: „Magyarország szélén...” Rendezte Szomjas György, sorozat szerkesztő Halmos Béla.

Kallós Zoltán: *Világszárnya*. Moldvai magyar népmesék. Elmesélte a lézpedi Demeter Antiné Jánó Anna, a Magyar Népművészet Mestere. Gyűjtötte Kallós Zoltán 1956 és 1964 között. Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2004.

Előadásmódjáról Paksa Katalin: *A magyar népdal díszítése*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1993. 132–144. o.

◆ További hangfelvételek:

„A lézpedi erdőn” (AP 12.183a) Magyar Népzenei Antológia 7_01_17.

„Beteg vagyok, a szerelem betegje” (AP 4628a) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II*. 89. Magyar Népzenei Antológia 7_02_44.

„Csordapásztorok” (AP 4629b) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II*. 126.

[Másik felvétele AP 4837a Paksa Katalin: *A kis Jézus aranyalma* 12. Magyar Népzenei Antológia 7_04_11. Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 8.5.]

„Elmenék én a városba” (AP 4825c) Magyar Népzenei Antológia 7_02_35.

„Én lefekszem én ágyamba” – imádság. Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar népi énekiskola IV*. 115.

„Ilonám, Ilonám” (AP 6160*d*) Magyar Népzenei Antológia 7_02_01.

„Kicsi lovam térgyig menyen a sárba” (AP 4828*b*) Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet* CD 1.49.

„Lehullott a Jézus vére” (AP 4632*e*) Magyar Népzenei Antológia 7_04_16.

„Utcán sétál egy katona” (AP 4824*c*–4825*a*) Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 8.3.

Simon Ferenc Józsefné Fazakas Ilona

Simon Ferenc Józsefné Fazakas Ilona a sok jó moldvai énekes között is az egyik legkiválóbb volt. Tudását 1968-ban a „Népművészet Mestere” kitüntetéssel ismerték el, dalait hanglemezekre és könyvekben tették közzé, éneklését, személyiségét Lugossy László rendező filmen is megörökítette az 1970-es években.

A gazdag zenei hagyományokkal rendelkező *Lészpeden* született 1897-ben. A Fazakas családban sokat énekeltek. Ilona, mint kisleány, bátyjától tanult a legtöbbet, aki különösen szeretett dalolni, de Anna húga is igen jó énekes volt. Iskolába nem járt, írni-olvasni nem tudott, románul nem beszélt. Műveltségét környezetétől kapta, mely ritka, másutt már elfelejtett művészi értékeket tartott fenn. Ezek a dallamok-szövegek azért maradhattak meg, mert az élet természetes velejáróiként állandóan használatban voltak. Simon Ferenc Józsefné egyik dallama **(155)** például megtalálható a Vietórisz-kódexben, mely a Felvidéken készült a 17. században. Ezt a valaha nagy földrajzi körzetben elterjedt dallamot a 20. században már csak Moldvában és Erdélyben találták meg a gyűjtők. Simon Ferenc Józsefné változatának 6/8-os lüktetése a magyar népzeneben ritkaságnak számít és a dal műzenei kapcsolatait jelzi. A kanásztánc ritmusú *Tücsöklakodalom* **(156)** eredetét tekintve az európai középkori vágánsdalokkal tart rokonságot. (Egy másik kiváló moldvai énekes a *Gőgös feleség* balladáját énekelte erre a dallamra: **151.**)

(155)

1. Zöd erdőbe, sík mezőbe sétál egy madár.

Híva engem utitársnak, el is menyek már.

2. Jaj be beteg én galambom, talán meg is hal,

Jaj be beteg én galambom, talán meg is hal.

3. Jaj, ha meghal, jaj, ha meghal, haljak meg én es,

Ne maradjak ilyen árván nála nélkül es.

4. Adsza, babám, jobb kezedet, sétáljunk egyet!

Menjünk bé a gyimölcsösbe, szakajszunk meggyet!

5. Ugyan jól megügyeld magad, milyent szakasztasz!

Nehogy úgy járj, mind én jártam, kedves galambom.

6. Magos marton sem járhotok félelem nélkül,

Édes csókot sem adhatok szerelem nélkül.

Én énekeltem, Simon Ferenc Józsefné, lészpedi születés, szárászi lakós, ötvenhétéves fejjérnép.

„mart” = part

(156)

Cserreg-berreg a legyecske, férjhez akar menni,

Komám, prücsök a sutuba meg akarja kérni.

Házosodik a kemence, belébútt a kürtő,

Házosodik a kemence, belébútt a kürtő.

Kókis elől járja, réce reáhányja.

Az én kicsi sánta kecském félkörmire járja.

Énekeltem Simon Ferenc Józsefné, lészpedi születés, szárászi lakó, ötvenhétéves fejjérnép.

„sutu” = kemence mögötti rész, ahol aludni is szoktak; „kókis” = kakas

Simon Ferenc Józsefné énekeiről elsőként Domokos Pál Péter készített fonográf-felvételeket 1932-ben akkori lakóhelyén, *Lészpeden*, majd 1950-ben Jagamas János kolozsvári zenefolklorista. 1951-ben a Simon család életében nagy változás történt, korábban áttelepült rokonaikat követve ők is Magyarországra költöztek. Más csángó családokhoz hasonlóan Baranya megyében *Mekényesen*, majd *Szárászon* találtak otthonra. Mivel ebben az időben a román hatóságok nem engedélyezték magyarországi kutatók beutazását Moldvába, a hiányt az áttelepült csángók folklórjának tanulmányozásával pótolták. 1953-ban Rajeczky Benjamin irányításával nagyszabású magnetofonos gyűjtés folyt közöttük, majd 1954 tavaszán lemez-felvételek készültek. A lemezek énekesei közül kiemelkedik Simon Ferenc Józsefné teljesítménye mind a dalok mennyisége, mind az előadásmód tekintetében. Természetesen később magnetofonos gyűjtésekre is sor került, ezeket a felvételeket a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének hangarchívuma és a Magyar Rádió őrzi.

Simon Ferenc Józsefné repertoárját a stiláris gazdagság jellemzi. A „Kicsi lovam térdig menyen a sárba” kezdetű dala **(157)** népzenei keletéről hozott örökségébe tartozik, a dallamtípus cseremiszi és csuvas dalokkal való rokonságát Kodály Zoltán mutatta ki. Simon Ferenc Józsefné az alapjában feszes ritmusú dallamot hajlékony, aszimmetriára hajló ritmussal adta elő. A sorokat pedig gyakran rövid támasztóhanggal, tökéletlenül képzett e-

szerű hanggal indította. Ez a mássalhangzóval kezdődő szöveg intonálását könnyíti meg, és más dalaiban is gyakran alkalmazta.

(157)

1. Kicsi lovam térdig menyen a sárbo,

Az én rózsám iszik a korcsomábo.

Kicsi lovam nem szereti a zabot,

Tavaszi felé zöd árpára kikapott.

2. Kicsi lovam, jobb az árpa, mint a zab,

Rózsámnak is jobb a szíve, ha mást kap.

Kicsi lovam, jobb az árpa, mint a zab,

Rózsámnak is jobb a szíve, ha mást kap.

Moldvában különösen kedveltek a kis hangterjedelmű dalok. Ilyen pl. az „Én víg nem vagyok” kezdetű (158), melynek régies vonása a forma bizonyos mértékű lazasága. Az azonos dallamra énekelt szövegek hossza változó, és az ismétlés rendje is eltérő a második versszakban.

(158)

1. Én víg nem vagyok, Szomorú vagyok.

Galambomat nem láthatom, Jaj, jaj, meghalok.

2. Édes rózsám, meghalok, Ha tőled elmaradok.

Inkább hat nap szaladok, Tőled el nem maradok,

Jaj, jaj, meghalok.

Simon Ferenc Józsefné Domokos Pál Péter jellemzése szerint „csendességével, figyelmességével, alapbölcességével, melyet az élettől tanult, mindenkiben maga és népe iránt szimpátiát kelt.” Szerénységére jellemző, hogy amikor éneklésre kérték fel a Nemzetközi Népzenei Tanács budapesti konferenciája alkalmából, csak hosszas rábeszélésre vállalta el. Hiszen írni-olvasni sem tud, mit keressen ő egy nagyvárosban! Meg aztán csángó viselete sincsen már, ami a fellépéshez szükséges. Ez a gond egyébként úgy oldódott meg, hogy Kodályné Péczely Sarolta – aki egy teljes csángó öltözettel rendelkezett – kölcsönadta a saját ruháját.

Simon Ferenc Józsefnét élete során sok bánat érte. Moldvában maradt leányától el kellett szakadnia, később férjével, gyermekeivel volt sok keserősége. Sorsának súlyosságát saját szavai szerint az ének felejtette el. Mély érzései adják előadói stílusának aranyfedezetét, belső

tüzét. Hangvétele, határozott intonációja, ritmuskezelése, világosan kiénekelte díszítései, támasztóhangjai drámai erőt kölcsönöznek éneklésének. Életét magasabb összefüggésbe helyezte vallásos hite. Meggyőződése szerint mennyei segítség vigyázta sorsát, mint a Kájoni *Kancionáléból* való éneke mondja **(159)**: „Ó áldott Szűz Anya, mennyei szép rózsza, / Boldog mennyországnak drága gyöngyvirága, / Bűnösöknek kegyes szószólója! / Vigyázz reánk, édesanyánk, / Angyaloknak királynéasszonya!” **(160)**.

(159)

1. Ó, áldott Szűzanya, mennyei szép rózsza,
Boldog mennyországnak drága gyöngyvirága,
Bűnösöknek kegyes szószólója!

Refr.: Vigyázz reánk, édesanyánk,
Angyaloknak királyné asszonya!

2. Mil boldogok azok, kik téged dicsérnek,
Buzgó szívvel vígann énekelnek!
Szent Fiadnál ők kegyelmet nyernek. *Refr.*

A földi élet bármikor véget érhet. Erre figyelmeztet és bűnbánatra buzdít az „A fényes nap immán elnyugodott” kezdetű, nagy múltú esti ének **(160)**. Dallama az 1651-ben kiadott *Cantus Catholici* énekeskönyvben Mária-énekként, „Felvitetett magas mennyországba” szöveggel szerepel.

(160)

1. A fényes nap immán elnyugodott,
A föld szintén sötétbe maradott.
Nappali fény éjjelre változott,
Fáradtaknak nyugalomhozott.

2. Minden állat megy nyugalomra,
Az Istentől kirendelt álmra.
De én, Uram, úgy menyek ágyamba,
Mintha mennék gyászos koporsómba.

3. Midőn ágnak adom a testemet,
Deszka közé zárhatom éltemet.
Hosszas álm érheti szememet,
A kakasszó hozhatja végemet.

4. Vessünk számot hát, édes Istenem,
Hogy lelkemet ne kelljen féltennem!
Hogy lehessen bátrabban szólanom,
Midőn meg kell előtted állanom.

5. Színyed előtt minden nap elesem,
De te lettél Atyádnál kezesem.
De megbocsáss, mer szívemből szánom,
Könyvek miatt szemembe nincs álom.

5. Az ágyamba zokogva költezem,
Vánkosomot könyvemvel öntezem.
Ha megtartasz hónapi napodra,
Nem fordítom azt megbántásodra.

„állat” = élőlény; „könyvek” = könnyek

A 19. század nagy irodalmi felfedezése volt a ballada. Kriza János *Vadrózsák* címmel székely népballadákat jelentetett meg 1863-ban, melyek művészi szépsége a városi közönséget magával ragadta. Csak később derült ki, hogy a magyar nyelvterületen mindenütt él a ballada, és hogy ezeket a szövegeket mindenütt *énekelve* adják elő. Tájanként nagy különbség van azonban az adatok mennyiségében és stiláris megoszlásában. Az Alföldön például – a hajdani betyárvilág emlékeként – rendkívül népszerűek a 19. századi betyárballadák, míg a műfaj régi rétege itt ritkábban bukkan fel. A moldvai magyar falvak viszont éppen balladakincsünk középkori típusait őrizték meg nagy számban, melyeket a többnyire írástudatlan asszonyok hosszú, 20–30 versszakos változatokban ismernek. Különösen jellemző ez a kiváló énekesekre, amilyen például Simon Ferenc Józsefné.

A Moldvából Baranya megyébe áttelepült asszony ballada-felvételei ötvenhét éves korában, 1954-ben készültek. Elsőként a *Zsivány felesége* balladáját hallgatjuk meg (**161**). Mi, akik az írott kultúrán nevelkedtünk, nehezen tudjuk elképzelni, hogyan maradhatott fenn ez a középkori eredetű ballada ilyen hosszú időn át a szójhagyományban, melynek sajátja a mindenkori változás. Bár a szálak felfejtése korabeli dokumentumok híján lehetetlen, mégis sokat elárulhat a folyamatról Simon Ferenc Józsefné változatának összehasonlítása a ballada 112 évvel korábban, egy másik moldvai faluban feljegyzett szövegével. A *klézsei* feljegyző, Petrás Incze János szövegének hősnője a széllel üzen szüleinek: „Vidd el jó szél búmat, vidd el bánatomat / Apám udvarába, anyám ablakába. / Ők is hogy tudják meg, kinek adtak

engem.” Simon Ferenc Józsefné szerint: „Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet, / Hadd vigyen el engem apám kapujába, / Apám kapujába, anyám ajtójára, / Hogy lássák meg ők is, kinek adtak éngem.” A *klézsei* szöveg folytatása: „Hatökrös gazdának ki, hideg havasra, / Nagy tüzes tolvajnak holtig kínozásra. / Ki most is oda van keresztút állani, / Árust megfosztani, pénzt haza hordani. / Egy pénzért, kettőért vért nem szán ontani.” Simon Ferenc Józsefnénál ugyanez a rész: „Nyolcökrös gazdának, cifra katonának, / Jobb lett volna, adjon disznó pásztorának. / Mert most is oda van keresztút állani, / Keresztút állani, örmény papot ölni. / Egy pénzért, kettőért nem szán vért ontani.” A ballada befejező mondatai is hasonlóak. Simon Ferenc Józsefné változatában: „Szívemet, májamat mosd meg ürmösborba, takard gyenge gyócsba! Küdd el Barassóba!” A 19. századi feljegyzésben: „Takard feje gyócsba, tarka katrincámba! Küldd bé Moldovába!” A történet azonosságán túl tehát a fogalmazásban is sok az egyezés az időbeli és földrajzi távolság ellenére. A generációk átörökítési rendjében a kiváló énekest az emeli a többi fölé, hogy ő az, aki az adott lehetőségekből a legjobbat hozza ki azzal, amit megtart, és azzal, amit változtat.

(161)

1. Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet,
Hadd vigyen el engem apám kapujába,
Apám kapujába s anyám ajtajára,
Hogy lássák meg ők es, kinek adtak éngem.

2. Nyolcökrös gazdának, cifra katanának,
Jobb lett vóna, adjon disznópásztorának!
Met immár meguntam jó regvel felkelni,
Jó regvel felkelni s a patakra menni.

3. A patakra menni, véres ruhát mosni,
Jajszókval sulykolni, könyvemvel áztotni.
Mer most es oda van keresztútállani,
Keresztútállani, örmén papot ölni.

4. Egy pénzért, kettőért nem szán vért ontani,
Egy pénzért, kettőért nem szán vért ontani.
Ezt meghallá, hallá a nagy hegyi tolvaj,
Ezt meghallá, hallá a nagy hegyi tolvaj.

5. Megrugá az ajtót. – Erejsz bé, erejsz bé,
Megrugá az ajtót: – Erejsz bé, erejsz bé!
– Álljon meg, álljon meg, csendes jámbor uram,

Álljon meg, álljon meg, csendes jámbor uram!

6. Fődig fátyolomat tegyem a fejemre,
Piros, patkós csizmám hújzam a lábomba!
Második szovára bérugá az ajtót,
Második szovára bérugá az ajtót.

7. – Mit sírsz magad, mit sírsz, kedves feleségem,
Mit sírsz magad, mit sírsz, kedves feleségem?
– Nem sírok, nem sírok, csendes, jámbor uram,
Nem sírok, nem sírok, csendes, jámbor uram.

8. Cserefát égetek, gyermeket rengetek,
Cserefának füstje hozta ki könyvem,
Cserefát égetek, gyermeket rengetek,
Cserefának füstje hozta ki könyvem.

9. – Készülj, asszon, készülj a búzamezőbe,
A búzamezőbe s a fejvevő székre!
– Jánoskám, Jánoskám, nagyhajú szógacskám,
Húzd elé kocsimot, fogd bé hat lovamot!

10. Vigy el magad ingem a búzamezőbe,
A búzamezőbe s a fejvevő székre,
Hol fejemet veszik. Szivemet, májamat
Mosd meg ürmös borba, takard gyenge gyócsba!

11. Takard gyenge gyócsba, küdd el Barassóba,
Küdd el Barassóba, tegyék várkapura!
Minden apa s anya vegyen példát rólla,
Hogy adja a lányát a hideg havasba.

Simon Ferenc Józsefné életéről többek között a következőket mondta el Kallós Zoltánnak 1983-ban: „Lészpedi születés vagyok... Hát én szeretnék eleget [haza látogatni], de hát nem biztatom magamat, hogy elmenjek. Met hát hosszú az út.” Ilona néni ekkor nyolcvanhat éves volt, valóban túl öreg ahhoz, hogy a nehéz moldvai utazásra vállalkozzék. Szülőföldjét nem láthatta viszont, otthonról hozott csángó viselete is elhasználódott, amit magyarországi lakóhelyén már nem tudott pótolni. Téesznyugdíjat kapott, melyet a „Népművészet Mestere” kitüntetéssel járó juttatás egészített ki. Bár életének külső körülményei öreg korára

gyökeresen átalakultak, a változások belső világát, személyiségét nem érintették. Világszemléletében és éneklésében töretlenül őrizte a moldvai magyarság középkorias színezetű szellemi örökségét. Ezt példázza többek között a *Magzatgyilkos lány* középkori balladája (**162**), melynek története Simon Ferenc Józsefné előadásában megrázó erővel bontakozik ki. A lassú tempójú dallam alig variálódik, csak a díszítőhangokban vannak apróbb eltérések. A változatlanul ismétlődő dallam állandósága mintha csak a végzet megállíthatatlanságát szimbolizálná.

(162)

1. Szegén Szabó Erzsi Mind elveszté magát

Csütörtökön este A virágos kertbe.

2. Az ő kicsi fiát Aprán elaprítá,

Aprán elaprítá, Csihánbo takará,

Csihánbo takará, Disznyóknak kihányá.

3. István király, Broncfi Két szemivel látá,

Két szemivel látá, Két fülivel hallá

4. Az ő kús fiának Keserves sírását,

Az ő kús fiának Keserves sírását.

5. – Anyám, édesanyám, Az éjjen álmodtam:

Egy feteke kereszt Fejem felett vala.

6. Apró veres gyüngyök Róla földre hulltak,

Apró veres gyüngyök Róla földre hulltak.

7. Két feteke holló Vállaimra szálltak,

Két feteke holló Vállaimra szálltak.

8. Két sing selyem sinór Ujjam között jádzott,

Két sing selyem sinór Ujjam között jádzott.

9. – Lányom, édes lányom, Nem eppen jó álom,

Lányom, édes lányom, Nem eppen jó álom.

10. A feteke kereszt Bánatjaid lesznek,

A feteke kereszt Bánatjaid lesznek.

11. Apró veres gyüngyök A könnyhullatásid,

Apró veres gyüngyök A könnyhullatásid.

12. Két feteke holló hóhérjaid lesznek,

Két feteke holló hóhérjaid lesznek.

13. Két sing selyem sinór Akasztófád leszen,

Két sing selyem sinór Akasztófád leszen.

„csihán” = csalán; „sing” = régi hosszmérték, 62.2 cm

Beteljesül tehát a törvény, a gyilkosnak meg kell halnia. És mégsem csak az ítélet határozza meg a ballada hangulatát, hanem a bűnös iránti részvét is. Alig kimondva, inkább csak jelezve a betűrímes melléknévvel: *Szegény Szabó Erzsi*. Ez a visszafogott szűkszavúság a klasszikus balladák műfaji sajátja és Simon Ferenc Józsefné változatainak is jellemzője. A Moldvában gyakori bőbeszédű részletezés, lírai színezés – mely a műfaj természetével ellentétes, újabb fejlemény – nála nem fordul elő. Klasszikus egyszerűség és művészi erő jellemzi a *Három árva* balladáját is (**163**).

(163)

1. Kaszálóban van egy nyárfa, Az alatt ül három árva,

Az alatt ül három árva, Mind a három talpig gyászba.

2. – Merre mentek, három árva, Merre mentek, három árva?

– Elindultunk hosszú útra, Hosszú útra, szógálatra.

3. – Vágok nektek arany vesszőt, Csapjátok meg a temetőt!

– Keljen, keljen, édesanyánk, Met elszakadt a gyászruhánk.

4. – Nem kelhetek, édes fiam, Me’ befogott a föld muha.

– Vegye elő záras kulcsát, Kócsolja ki koporsóját!

5. Csókoljuk meg kezit, lábát, S amellet a két orcáját,

Csókoljuk meg kezit, lábát, Amellet a két orcáját.

6. – Fiam, fiam, édes fiam, Menjetek el tük már haza!

Vagyon néktek mostohátok, Ki gondot viseljen rátok.

7. – Vagyon apánk, de ostoba, Anyánk es van, de mostoha.

Mikor fejünköt fésüli, Gyenge hajunk mind kitépi.

8. Mikor fejt ad reátok, Vérrel hobzik az hátotok,
Mikor fejt ad reátok, Vérrel hobzik az hátotok.

9. Panaszkodjunk idegennek, A' mmegmondja mindenkinek,
Panaszkodjunk fünek-fának, Tudtával adja világnak.

10. Panaszkodjunk a seprűnek, A' nnem mondja meg senkinek,
Panaszkodjunk a seprűnek, A' nnem mondja meg senkinek.

11. Szemetvető mindenkinek, Rossz a mi árva fejünknek,
Szemetvető mindenkinek, Rossz a mi árva fejünknek.

Énekeltem én, Simon Ferenc Józsefné, lézpedi születés, Szárászon lakós, ötvenhétéves ögyvez fejrénép.

„szemetvető” = szemétlapát

2008-ban a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület síremléket állított Simon Ferenc Józsefnének a Mekényesi Önkormányzat és magánadakozók támogatásával. A síremlék avatásán jelen volt Ilona néni három dédunokája, számos ükunokája, rokonai, mellettük pedig a Baranya megyébe települt csángó barátok, ismerősök és leszármazottaik. Emlékét ma is szeretettel ápolják.

Irodalom

Életéről Domokos Pál Péter–Rajeczky Benjamin: *Csángó népzene I.* Editio Musica, Budapest 1956, 147. o. Vö. Patria CD-ROM.

Domokos Mária: „Legyen áldott az emléke!” Simon Ferenc Józsefné sírköavatásán.

Honismeret 2008/6 (36) 98–99. o.

(157) dalának magyar, cseremisiz és csuvas változatáról Kodály Zoltán: *A magyar népzene.* A példatárt szerkesztette Vargyas Lajos. Zeneműkiadó, Budapest 1969, 23–24. o.

◀ További hangfelvételek:

„Aluszol-e te, juhász” (Gr 199BA) Patria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene II.* 38.)

„Anyám lánya, hol voltál az este” (Gr 205Bb) Patria CD-ROM. Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar népi énekiskola III.* 87.0

„Bilibók János, mit gondoltál” (Gr 126A) Pátria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene II.* 45.)

„Egészen szép vagy, Mária” (Gr 209Ba) Pátria CD-ROM.

„Egész falut összejártam” (Gr 199Bb) Pátria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene III.* 68.)

„Ej, csillag, csillag, de szép hajnali csillag” (Gr 205Ba) Pátria CD-ROM.

„Én felkelék jó regvel hajnalba” (Gr 200A) Pátria CD-ROM. Paksa Katalin: *A kis Jézus aranyalma* 10. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene III.* 113.)

„Én víg nem vagyok” (AP 9028d) Magyar Népzenei Antológia 7_01_18. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene III.* 35.)

„Érik a szőlő” (Gr 197Ab) Pátria CD-ROM (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene III.* 105.)

„Erre, barát, mi falunkba fapapucsba járnak” (AP9028f) Magyar Népzenei Antológia 7_02_34.

„Kádár Kata, édes rózsám” (Gr 195B) Pátria CD-ROM.

„Kiszáradt a cserefa, cserefa” (Gr 205Bb) Pátria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene II.* 62.)

„Menyecske, menyecske” (AP 4658a) Magyar Népzenei Antológia 7_01_08.

„Míg uram a kútra járt” (Gr 234Ab) Pátria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene II.* 31.) [Másik felvétele (AP 9028b) Magyar Népzenei Antológia 7_02_36]

„Ne sírj, rózsám, ne keseregi” (Gr 203Aa) Pátria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene III.* 65.)

„Ó, fényességes szép hajnal” (Gr 209Bb) Pátria CD-ROM.

„Örülj, emberi nemzet” (AP 4657b) Paksa Katalin: *A kis Jézus aranyalma* 14.

„Szentséges Szűz Márja, szép lilomszál” Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* 95.

„Szól a kukuk, szól” (Gr 202Aa) Pátria CD-ROM

„Szőlő között szépen felnőtt a szentgyörgy” (Gr 204Bb) Pátria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene III.*131.)

„Úr Krisztus feltámadott” (AP 9026c) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* 115. 1. versszaka.

Benke Jánosné Benedek Róza

Benedek Róza 1906-ban született Moldvában, a Szeret folyó balpartján fekvő *Dioszén* községben. (A helység neve *Dioszín* és *Gyoszén* formában is használatos.) Édesapja, Benedek János földműves hat hektár földön gazdálkodott. Heten voltak testvérek, és paraszti szokás szerint már gyermekként munkára fogták őket. Mégis vidáman, színesen teltek a gyermekkor és ifjúság évei, sok játékkal, mesével, dalolással. Zengett a dal a guzsalyasban, ahová a nagyobb leányok fanni jártak és ahová a legények is betértek udvarolni. Bizonyos estéken, amikor a napi munkát már ki-ki elvégezte, a legények otthonukban keresték fel leánypajtásukat, kedvesüket, ahogyan ők mondták, a „szeretőjüket” (166). Benkéné Benedek Róza életének először ezt a legderűsebb korszakát idézzük fel dalai segítségével. Közismert szerelmi dal, a „Tavaszi szél vizet áraszt” változata a „Hová mész te napvilág, virágom, virágom” kezdetű éneke (164). Utána a „Fáj a szívem szívedért” kezdetű dal következik (165), Benkéné negyvenhárom éves korában – a felvétel idején – is emlékezett rá, hogy ezt egyik szeretőjétől tanulta. De nem felejtette el barátnőit sem, akikkel tavasszal együtt hajtották ki a juhokat legelni a zöldellő határba. Ott fűzfavesszőt vágtak, a kérgét lehántották, és furulya-szerű hangszert – „tilinká”-t – készítettek belőle. A tilinka „szavát” Benkéné a felvételen énekkel helyettesítette (167).

(164)

1. – Hová mész te napvilág, virágom, virágom,
Hová mész te napvilág, virágom, virágom?

2. – Elmenek én hozzátok, virágom, virágom,
Elmenek én hozzátok, virágom, virágom.

(165)

1. Fáj a szívem szívedér,
Két fekete szemedér.
Fáj a szívem szívedér, két fekete szemedér,
Refr.: Fáj, fáj, genge szívem fáj.

2. Fáj a szívem halálíg,
Koporsóm bezártáig.
Fáj a szívem halálíg, koporsóm bezártáig. *Refr.*

3. Kék a szeme, nem fekete.

Ki a fene ne szeresse?

Kék a szeme, nem fekete, ki a fene ne szeresse. *Refr.*

„genge” = gyenge

(166)

1. Este jó, szürkül bé. Tűzheleket seperd bé,
Mer nem tudod, ki jó bé, Mer nem tudod, ki jó bé.

2. Aki zeste bėjárt vót, Kilenc almát hozott vót.
Mind e kilenc piros vót, S e legén is egy szép vót.

Énekelte Benke Jánosné Benedek Rózsi, negyvenhároméves szárászi lakos, gyioszényi község.

(167)

Eljött a tavasz. Kis leánka vótam, és elmentünk a juhokkal bé a lunkához. Tilinkát vágunk és fűjtük:

1. Hej, rerere, rerere...

Hej!

2. Ihere, gyühere,

Idebé az egresbe

Engemet János/Péter

Megölele. Hej!

„lunka” = liget, berek

Benedek Róza *Klészébe* ment férjhez. Ott, a Szeret folyó szemközti oldalán székelyes nyelvjárású környezete furcsának találta és csúfolta régies, „szöszös-selypes” beszédéért, így aztán a fiatalasszony igyekezett erről leszokni. Harminchat éves volt, amikor férjével és fiával – más moldvai és bukovinai családokhoz hasonlóan – átjöttek Magyarországra. A bácskai *Fogadjistenben* találtak otthonra 1942-ben, ahol hat hold földet kaptak. Két év múlva azonban a telepéseknek menekülniük kellett. A háborús események sodrában *Vaskútra*, majd a Baranya megyei *Egyházaskozárra* jutottak el, míg végül sok hányattatás után *Szárászon* szereztek lakást és hat hold földet. Itt találtak rá a népdalgyűjtők, elsőként Domokos Pál Péter, aki családjával egy ideig szintén *Szárászon* lakott, éppen Benkéék szomszédságában. Később más népzene kutatók és folkloristák is felkeresték, mivel közlékeny és nagy tudású adatközlőnek

bizonyult.

Benke Jánosné személyisége meglehetősen különbözött a hagyományos asszonyi ideáltól. Erős egyéniség volt, indulatai gyakran elragadták és családi élete sem volt mindig harmonikus. A házi munkát – takarítást, szövést-fonást – elhanyagolta, ami meg is látszott otthonán. Mégis tekintélye volt a faluban, mert jól tudott énekelni. Ő kezdte az énekeket vasárnap a szentmisén, vezette az éneklést-imádkozást a délutáni vécsernyén és búcsújárás alkalmával. Ismerte a moldvai magyarok által látogatott *Csíksomlyó* búcsús énekeit, így a „Jézus litániájá”-t (168) és a Rákóczi nóta dallamesaládjába tartozó „Szentséges Szűz Mária” kezdetű, 17. századi Mária-éneket (169), melyet Csíksomlyó vonzáskörzetében gyönyörűen díszítve szoktak énekelni.

(168)

Jézus, élő Istennek Szent Fia, irgalmaz minékünk!
Ó, kegyes Jézus, Mária Szent Fia, hallgass meg münköt!
Ó, Szentháromság, Szentlélek Isten, hallgass meg münköt!

(169)

Szentséges Szűz Mária, szép liliomszál,
Ki mindenkor szépen úgy virágozál,
Hogy szűz levén, s meggyümölcsözél,
Imádd Jézust értünk, akit te szültél!
Szép liliomszál, szűzek virága,
Könyörögi érettünk, Istennek Anyja!
Ó, mely ékes vagy, Mária,
Bűnösöknek szószólója.

Benke Jánosné szeretett a figyelem középpontjában állni, és biztos hallású, jó memóriájú előénekesként ez sikerült is neki. Vallását azonban nemcsak a közösségi ünnepi alkalmak zenei irányítójaként gyakorolta, hanem életének hétköznapijaiban, magányában is. Fontos volt számára a napi ima, és Erdélyi Zsuzsanna éppen az ő egyik imádságának (170) szép, betűrímes kezdősort választotta könyvének címéül, melyben archaikus népi imákat tett közzé: *Hegyet hágék, lőtőt [lejtőt] lépék*. Benkéné őseitől örökölt imádsága látomás, mely az örökkévalóság fényében ragyog: Jézus Krisztus „arany haja leeresztve, arany könnyei kicsordulva”. Így várakozik irgalmasan a bűnbánókra, hogy szent asztaláról táplálja őket. Aki pedig ezt az imádságot naponta elmondja, annak kitárul a boldog mennyország ajtaja.

(170)

Hegyet hágék, lőtőt lépék,

Kő kápolnicskát láték.
Bellől aranyas, küel irgalmas.
Szent Világ Úr Jézus Krisztus benne lakik vala,
Arany hajával leeresztve,
Aran könyveivel kicsordulva
És aran szakállával kitépve.
Eljöve Szent Világ Úr Isten és megkérdeztén:
Miét ülsz itt, Szent Világ Úr Jézus Krisztus,
Arany hajadval leeresztve,
Aran könyveidvel kicsordulva
És aran szakálladval kitépve?
Azért ülök itt, Szent Világ Úr Isten,
Várom a harangokat, megkonduljanak,
Bűnösök ide folyamodjanak,
Bűnbánatot tartsanak,
Hogy szent asztalomról táplálkodjanak,
Hogy örök életet éljenek.
Aki eztet elmondja este lefektibe,
Reggel felkeltibe,
Teste beteg, lelke készül,
Boldog mennyország ajtaja nyitul. Amen.

„lőtő” = lejtő; „könyvei” = könnyei

A keresztény világ legbensőségesebb ünnepe a karácsony. Ilyenkor, legalább évente egyszer, még azok a családok is elénekelnek egy-két karácsonyi éneket a feldíszített fa alatt, amelyek egyébként már nem tartják a közös dalolás szokását. Faluhelyen azonban – még nem is olyan régen – sok és sokféle karácsonyi ének hangzott el ezen a napon. Betlehemesek, kántáló csoportok járták az utcákat és az ablakok alatt énekelve hirdették az örömhírt. Benke Jánosné karácsonyi éneke szerint: „Született világ Megváltója, / Angyalok jöttek és új hírt hoztak / Betlehembe. / Kyrie eleison!” A ritka, gregorián eredetű dallam a középkor világát idézi (171). Utána 17. századi dallam következik (172): „Üdvözítőnknek Szent Anyja / Mennyeknek megnyílt kapuja”.

(171)

1. Született világ Megváltója.
Angyalok jöttek és új hírt hoztak
Refr.: Betlehemben, Betlehenben.
Kirie eleison.

2. Jászolyan fekszik, szénán aluszik,
Jaj, mint reszket, jaj, mint fázik! *Refr.*

(172)

1. Üdvözítőnknek Szent Anyja, Mennyeknek megnyílt kapuja,
Tengeren evezők csillaga, Boldogságos Szűz Mária,

2. Légy segítsége népednek, Az elesett bűnösöknek!
Ki szülője Istenednek, Anyja lettél Teremtőnknek.

Énekelte Benke Jánosné Benedek Rózsi, negyvenhároméves szárász lakos, gyioszényi község.

Irodalom

Életéről Domokos Pál Péter – Rajeczky Benjamin: *Csángó népzene I.* Editio Musica, Budapest 1956, 151–153. o. Vö. Patria CD-ROM.

◆ További hangfelvételek:

„Alászálla poklokra” (AP 4659e) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* 115. 2. vsz.

„Árva vagyok apa nélkül” (Gr 129Bb) Patria CD-ROM.

„Feltámadt Krisztus ez napra” (AP 4659f) Magyar Népzenei Antológia 7_04_18.

„Hazám, hazám, édes hazám” Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar Népi Énekiskola III.* 85.

„Jere ki, szívem” (Gr 127Ac) Patria CD-ROM. Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola I.* 46. Paksa Katalin: *Magyar népzenei történet* CD 2.23. Magyar Népzenei Antológia 7_01_01.

„Lehullott a Jézus vére” (Gr 133Bc) Patria CD-ROM.

„Majd megválík, szép lány” (Gr 127Bb) Patria CD-ROM. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene II.* 1.)

„Megházasodtam, te Miska” (Gr 129Be) Patria CD-ROM.

„Mennynek királyné asszonya” (Gr 133Ac) Patria CD-ROM.

„Mennyszágnak királynéja” (Gr 133Ab) Patria CD-ROM.

„Mikor kicsi lányka voltam” (Gr 127Ba) Patria CD-ROM. Magyar Népzenei Antológia 7_02_41. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene III.* 64.)

„Szegény legény vótam” (Gr 128B) Patria CD-ROM. *A Magyar Népzene Tára XII.* 103.

Illusztrációs válogatás az eredeti hangfelvételekből (www.zti.hu/mnt12). Vargyas Lajos: A

magyarság népzeneje CD-ROM 7.40. (Részletes kottája Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene II.* 4.)

„Szentséges Szűz Mária, szép lilomszál” (Gr 140*Bb*) Pátria CD-ROM.

Miklós Györgyné Szályka Rózsa

Kallós Zoltán az 1950-es évek közepétől tíz éven át számos alkalommal gyűjtött Miklós Györgyné Szályka Rózsától. Személyi monográfiáját is elkészítette *Új guzsalyam mellett* címmel, melyben ezt írta: „a vele töltött időt életem legszebb napjai közé sorolhatom. Mint adatközlő, életem során ő volt gyűjtőútjaim legszebb és legnagyobb élménye.”

Szályka Rózsa 1894-ben született *Klézsén*. A termékeny földek és a kedvező időjárás ellenére Moldvában nagy a szegénység. A férfiak eljárnak dolgozni, a múltban a román bojárí birtokokra, később a közeli *Bákó* gyáraiba. Miklósné férje a helyi bojárhoz szegődött béresnek, ő pedig egymaga művelte kis földjüket, nevelte gyermekeiket. Kilenc gyermeke közül négy érte meg a felnőttkort. Családi élete boldog volt, férjével szeretetben, megértésben éltek, özvegységében pedig gyermekei, unokái vették körül. 1970-ben halt meg, hetvenhat éves korában.

Szályka Rózsa élete igen szűk körben mozgott, csupán néhány szomszédos csángó faluban járt búcsúk alkalmával. Vonaton mindössze egyszer ült, *Bákó* városából hazajövet. Nem is tanult meg románul. Irni-olvasni sem tudott, mivel az ő fiatalsága idején csak a fiúkat adták iskolába. Mégis mindenhez értett: a földműveléshez, a fonáshoz-szövéshez, a háztartáshoz és gyermekneveléshez, és kivételes színvonalon az énekléshez. A dalokat közvetlen környezetétől tanulta: édesanyjától, nagyobb testvéreitől, leánypajtásaitól. Legtöbbet a guzsalyasban, tehát közös munka és szórakozás során. Kiváló hallása és memóriája segítette; mint mondta, „mikor leányocská voltam, ahogy az éneket meghallottam, én meg es tanultam.” Bár idős korára emlékezete némileg meggyengült, Kallós Zoltán még így is 1010 versszaknyi anyagot gyűjtött össze tőle, mely mintegy 3800 verssort tesz ki! A szövegek legnagyobb része ballada. Ami repertoárjának zenei jellemzőit illeti, Szályka Rózsa falujának összes fontos dallamtípusát ismerte, vagyis a tájra jellemző régi stílusú dalokat, illetve a már itt is kiveszőben lévő archaikus dallamokat.

„Kövecses víz közepibe” kezdetű dala a moldvai dialektusterületen kívül másutt nem ismert. Jellemzői a kis méretek – strófaszerkezetben és hangterjedelemben egyaránt (*I3*). A dallam kétsoros felépítésű, szemben a magyar népzeneben uralkodó négysorosossággal, hangterjedelme pedig mindössze szext, szemben a magyar népzeneben általános, az oktávot egy-két hanggal meghaladó terjedelemmel. Hangsora pentaton, még díszítései is legtöbbször azok, záróhangja pedig nem a szokásos *la* hang, hanem a sokkal ritkább *szo*, mely rokonnépeink körében még ma is általános. A szöveg a *Párjavesztett gerlice* balladája, mely a szerelmi hűségéről szól jelképes formában. Alapja az a középkori hiedelem, miszerint a gerle

csak egyszer párosodik, s ha elveszti társát, száraz ágra száll és magányosan gyászolja. Szályka Rózsa balladája szerint: „Kövecses víz közepében / Úgy fürödik két gerlice. / Odamene egy nagy madár / S az egyiket elvadászá. / Felreppene kis gerlice, / Béröppene zöld erdőbe. / Ott sem szálla szép zöld ágra, / Leszálla egy aszú ágra.”

(173)

1. Kövecses víz közepibe Úgy fürödik két görice.
2. Odamene egy nagy madár S ez egyiket elvadászá.
3. Ez egyiket elvadászá, S e másikat megitatá.
4. Felreppene kús görice, Béreppene zöd erdőbe.
5. Ott sem szálla szép zöd ágra, Leszálla egy aszu ágra.
6. Aszu ágat kopogtatja, Társecskáját rikoltgatja.
7. Társam, társam, ildes társam, Rikoltnálak, de nem hallod.
8. Rikoltnálak, de nem hallod, Keresnélek, de nem kaplak.
9. Ha én téged meg nem kaplak, Én sem szállok szép zöd ágra.
10. Én sem szállok szép zöd ágra, Leszállok egy aszu ágra.
11. Aszu ágat kopogtatom, Társecskámat rikoltgatom.
12. Én vagyok ez igaz árva, Kinek kedve el van zárva.
13. Bézárták e zöd ládába, Elveszett e láda kulcsa.
14. Elveszett e láda kulcsa, Hogy ne legyen kedvem soha.

„görice” = gerlice; „meg nem kaplak” = meg nem talállok

Szályka Rózsa a sokversszakos dalokat kedvelte a legjobban. Kallós Zoltánnak elárulta, hogy „a kurtácskákat is elmondom, ha van kinek, de én inkább a hosszúkat szeretem.” Ezek a „hosszúk” pedig leggyakrabban középkori eredetű, klasszikus balladák. Ilyen az előbb hallott *Párjavesztett gerlice* és a következő *Három árva* balladája is (174). E régi szövegeket-

történeteket sajátjaként, mély átéléssel énekelt. Előadásmódján érződik, hogy a dalolás számára több volt, mint időtöltés, szórakozás; életének erőforrását jelentette. Saját szavai szerint: „Hiszen nem is hallgatok soha, örökké dünnyögök valamit. Amíg elaltatom a kisbubát is, örökké mondok. Máskor énekelni kezdek, és sírásra menen ki. S szeretek es énekelni. Mert ha nem tudnék énekelni, nem es tudom, mi lenne velem.”

(174)

1. Barassóba felnőtt nyárfa, Annak vagyon harminc ága.
Mind e harminc lehajolva, Az alatt ül három árva.
2. Az alatt ül három árva, Mind e három földig gyászba.
E legküsebb mind azt mondja: – Vágjátok el e nyakamat!
3. Vágjátok el e nyakamat, Vegyétek ki e májamat,
E májamat s e szívemet! Mossátok meg ürmös borba!
4. Mossátok meg ürmös borba, Takarjátok pappirosba!
Küldjétek el Móduvára, Hogy tegyék fel lármafára,
5. Hogy tegyék fel lármafára. Vegyen példát minden róla,
Vegyen példát minden róla, Hogy milyen ez árvák dolga.
6. Hogy milyen ez árvák dolga, Kinek nincsen apja s anyja,
Kinek nincsen apja s anyja, Sem egy igaz pártfogaja.
7. Elindula három árva, Mind e három földig gyászba.
– Hova mentek, három árva? – Hosszú útra, szolgálatra.
8. Hosszú útra, szolgálatra, Met elszakadt e gyászruhánk.
– Ne menjetek, három árva, Netok nektek, hármatoknak,
9. Hármatoknak három vessző. Menjetek ki temetőbe,
Menjetek ki temetőbe, Csapjátok meg e négy szegit!
10. Rikojsátok mamátokot: – Keljen, keljen, édesanyánk,
Keljen, keljen, édesanyánk, Met elszakadt e gyászruhánk!
11. – Nem kelhetek, gyermekeim, Met befogott e föld muha.
– Adja ide e zár kulcsát, Kulcsoljuk ki koporsaját!

12. Kulcsoljuk ki koporsaját, Csókoljuk meg kezit-lábát,
Csókoljuk meg kezit-lábát, Kezit-lábát, két arcját!

13. – Nem kelhetek, gyermekeim, Menjetek el hazátokba!
Vagyon nektek mostohátok, Ki fejért adjon rivátok.

14. Mikor fejért ad rivátok, Vérrel virágzik hátatok,
Mikor fejeteket mossa, Könnyűvel lábbog arcátok.

„lármafá” = kimagasló helyre épített faalkotmány, veszélyt jeleznek róla; „könnyűvel lábbog” = könnyben úszik

Ez az utazólevelem című munkáját, a *Balladák új könyvét* Kallós Zoltán 1996-ban jelentette meg, melyhez nyolc kazettányi hangzó anyagot mellékel. Miklós Györgyné Szályka Rózsától kiemelkedően a legtöbb – huszonöt – ballada és balladás dal szerepel a kazettákon, míg a többi énekestől általában mindössze három-négy. A kiadvány lehetővé teszi, hogy ne csupán a szép, veretes szövegek és a korábban lekottázott dallamok jussanak el a nagyközönséghez, hanem mindezek együtt, a megszólalás szerves egységében, a művészi élményt nyújtó eredeti előadásban. Szályka Rózsa előadásmódjának sajátosságai a városi ember éneklésétől eltérő hangszín, az archaikus, ingadozó intonáció bizonyos hangközök esetében, és a dallamékesítés. A dallamstrófában sok helyen énekel egy- és többhangos díszítéseket, melyek a további versszakokban alig variálódnak. Jellegzetes díszítőfigurája egy háromhangos, kvart-kvint távolságot bejáró völgyes hangcsoport, de domború vonalú figurákat is alkalmaz. Az ornamensek gyakran a főhangokkal azonos intenzitásúak, sőt olykor nem is a hangok kidíszítéséről van szó, hanem önálló dallamfordulatként értelmezhető melizmákról (175, 176). Szályka Rózsa előadásmódja régen elfelejtett zenei múltunkba vezet vissza.

(175)

1. – Anyám, édesanyám, Hiába lön nekem
Jó regvel kelésem, Későn feküvésem,

2. Hat ökör hajtásom, Hosszú földszántásom,
Mégsem adák nekem Feteke Ren Katát,

3. Feteke Ren Katát, Jobbágyom liányát.
– Fiam, édes fiam, Ha folyóvíz lennék,

4. Ha folyóvíz lennék, Bánatot nem tudnék.
– Anyám, édesanyám, Ha folyóvíz lennék,

5. Ha folyóvíz lennék, Bánatot nem tudnék,
Hegyek, völgyek között Szépen zengedeznék.

6. Fát, fűvet nevelnék, Porondot hajtanék,
Méges éldesemnek Jókedvibe járnék.

7. De így ulyan vagyok, Mind egy szallanc kóró,
Kinek e virágját Elszedte e solló.

8. – Fiam, édes fiam, Ha én a' lehetnék,
E feteke gyásztól Megmenekedhetném.

„porondot” = homokot; „szallanc kóró” = tarlón növő gyom; „solló” = sarló

(176)

1. Úgy elmenek, rózsám, valamerre,
Bukovina kellős közepibe.
Ott leszálok tulipán képembe
Édesemnek háza elejébe.

2. Köt ő nekem gyöngyöt e nyakamra,
Selyem övet karcsú derekamra.
Megüzenem korcsomárosnénak,
Küldjön jó bort borivó Jánosnak.

3. Bort nem iszom, fogadásom tartja,
Pályinkát nem, met anyám nem hagyja.
Vizet iszom, mikor kedvem adja,
Azt es csak úgy, ha éldesem adja.

4. Azt es csak úgy, ha szájából adja,
Mint kús madár e fiát itatja,
Azt es csak úgy, ha szájából adja,
Mint kús madár e fiát itatja.

Irodalom

Személyi monográfiája Kallós Zoltán: *Új guzsalyam mellett*. Éneklettem én özvegyasszon
Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa hetvenhat esztendő koromban Klézsén, Moldvában.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1973. = Kallós Zoltán: „*Elindulék este guzsalyasba...*”

Moldvai magyar népköltészet. 2. kiadás. Stúdium Kiadó, Kolozsvár 2004. 2 CD-vel.

Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* Magyar Művelődési Intézet, Budapest 1994¹, 30–31. o.

Előadasmódjáról Paksa Katalin: *A magyar népdal díszítése.* MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1993, 133., 137., 138., 143., 144., 148., 149., 152. o.

◀ További hangfelvételek:

„Ifjú Mátyás király olyan álmot látott” Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar Népi Énekiskola III.* 95.

„Mikor Csíkból kiindultam” (AP 6164b = 10.067a) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola II.* 84. Paksa Katalin: *Magyar népzene-történet* CD 2.2. Magyar Népzenei Antológia 7_02_17. Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 2.36.

„Rózsám, édes rózsám” (AP 6159d) Magyar Népzenei Antológia 7_01_06.

„Szaladj, Duna, áradj” (AP 6162c) Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* CD-ROM 2.30.

„Szegény Győri bíró” (AP 6282a) Magyar Népzenei Antológia 7_02_15.

„Új guzsalyam mellett” Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar Népi Énekiskola I.* 47.

Lőrinc Györgyné Hodorog Luca

A moldvai *Klézsér*ről sok jó énekest tart számon a népzene tudomány. Bár tudásuk egyazon közösségi hagyományból táplálkozik, dalrepertoárjuk, előadási stílusuk mégis – egyéniségüknek megfelelően – bizonyos eltéréseket mutat. Lőrinc Györgyné Hodorog Luca tudatosságával vált ki közülük: azzal, hogy dalainak jelentőségével-értékével tisztában volt, az éneklés kedvéért áldozatokat hozott és ismereteit igyekezett továbbörökíteni. Kallós Zoltán fedezte fel, hangfelvételeit az 1960-as évektől kezdve ő juttatta el Magyarországra, és vele utazott erdélyi, majd magyarországi népzenei találkozókra. Azon kevés népi énekesek közé tartozik, akiről személyi monográfia készült, Pozsony Ferenc kolozsvári néprajzkutató jelentette meg *Szeret vize martján* címmel 1994-ben.

Lőrincné Hodorog Luca gazdag dalkincsét nemcsak gyermekkori fogékonyságának köszönhetette, hanem a folkloristák által felébresztett érdeklődésének is. Az elfelejtett szövegeket távollétükben igyekezett felidézni-feljegyezni, illetve maga is „gyűjtött” falujában oly módon, hogy a számára ismeretlen daloknak utánajárt és megtanulta őket. Dallamtípus és szövegműfaj tekintetében egyaránt rendkívül változatos az általa énekelt anyag. Elsőként szerelmi dalokat (177, 178) és párosítót (179) idézünk tőle. A szöveg egyik-másik strófája 17–18. századi virágénekeinkhez hasonló finomságával tűnik ki: „Feltekinték fejem felett ágra, / Nihol ott van egy gerlicemadár. / Hozott nekem egy szép cédulácskát, / Kiben írta szeretőm szándékát. / A körmével reáírogatta, / A szájával reámosolyogta” (177). Egy másik részlet: „Kimenék az útra / Lenézék az úton. / Látom édesemet, / Ő es láta engem. / Akarom szólítani, / Szánám búsítani, / Az ő gyenge szívét / Megszomorítani” (178).

(177)

1. Elindultam este guzsalyasba,
Összegyültem Jancsi szeretőmvel.
Tevé kezét ez én jobb vállamra,
Én es tevém ez ő bal vállára.

2. Hazamentem este guzsalyasból,
Vevé apám vékon nádpácáját,
Jól felverte karcsú derekamra,
Jól felverte karcsú derekamra.

3. Kisétáltam padlott istállóba,
Felnyergeltem dombori lovamat,
S én magamat selyem zsebkendővel,

S a lovamat selyem övedzővel.

4. Elindultam e nagy hosszú útra,
Elszürkültem egy vadász erdőbe.
Ágyat vettem lovamnak, magamnak,
S én magamnak cserefa lapiból.

5. S én magamnak cserefa lapiból,
S e lovamnak ágja-bogjaiból.
Elaludtam ez első álmomba,
Megébredtem szép piros hajnalba.

6. Feltekinték fejem felett ágra,
Nihol ott van egy gerice madár!
Nihol ott van egy gerice madár,
Hozta nekem az a cédulecskát.

7. Hozott nekem egy szép cédulecskát,
Kibe írta zén szeretóm szándékját.
A körmivel riva írogatta,
S a szájával riva mosolyogta.

„guzsalyas” = fonóház; „összegyültem” = találkoztam; „felnyergeltem dombori lovamat” = felnyergeltem lovamat domború nyereggel; „elszürkültem” = rámenteledett; „lapi” = falevél; „riva” = reá = rá

(178)

1. E pünkösztirózsa Kihajlott ez útra,
Nekem es kihajlott Szekeremnek rúdja.

2. Nem tudom, édesem, Jóra-e vaj rosszra,
Jóra-e vaj rosszra, Vaj hóttig bánatra.

3. Adná Isten, jóra, Ne fordítsa rosszra,
Ne fordítsa rosszra, Vaj hóttig bánatra.

4. Kimenék ez útra, Lenézék ez úton.
Látom édesemet, S ő es láta ingem.

5. Akarom szólítani, Szánám búsítani,
Ez ő genge szívít Megszomorítani.

6. Úgyes megszólítám Egy szóval, kettővel,
Úgyes megszólítám Egy szóval, kettővel:

7. – Merre mész, édesem, Hova mész édesem?

– Víz alámentire, Szélnek feljöttire,

8. Víz alámentire, Szélnek feljöttire.

– Ne menj el, édesem, Ne hagyj el ingemet!

9. Met megveszen ingem E hideg havasa,

E hideg havasa, Disznó turkálása.

10. – Nem veszen, édesem Jó meleg csergében,

Nem veszen, édesem E meleg csergében.

11. Fuvadoz e szellő, Azt sem tudom, merről.

Alul-e vaj felül, Vaj édesem felül?

12. Fudd el, jó szél, fudd el Hosszú útnak porát,

Hosszú útnak porát, S az én lelkem búját!

13. Fudd el ződ erdőbe, Lódzás közepébe,

Fudd bé édesemnek Meleg kebelébe!

14. Jaj, ne fudd szegénnek, Hogy éljen kedvire!

Éljen, aki élhet, Met én nem élhettem.

15. Met én nem élhettem Bútól s e bánattól,

Bútól s e bánattól, S e feteke gyasztól.

„vaj” = vagy; „genge szívít” = gyenge szívét; „lodzás” = fűzes

(179)

1. Gyere ki, szivem E szőlőhedre,

S onnat nezzünk bé Az új Klézsére!

2. Ottan hallatszik Kalarás Jánosnak

Felnőtt szép lyánya, Egy Mária-kája.

3. Hajtok, kérjük meg, Ha ideadják!

De azt nem adják, Met odaadták.

4. Há' valjon kinek, Há' valjon kinek?

Habari Lázárnak, Habari Lázárnak.

5. Kinn pár pörgettem, Benn Máriskát készítettem.

Szólj, kukukk, szólj! Ki kapuján szólj?

Habari Péterén, Habari Péterén.

6. Kinn pár készítettem, Benn Lázárka készítettem.

Szólj, kukukk, szólj! Ki kapuján szólj?

Habari Péterén, Habari Péterén.

„hajtok” = gyertek

Hodorog Luca életútja nem volt szokványos. 1920-ban született *Klézsén* és 1990-ben halt meg *Budapesten*. Édesapja juhászkodott, mellette kis földjüket művelte, illetve földet is bérelt. Öten voltak testvérek. Luca pajkos, önfejlő gyermek lehetett. Mindössze három osztályt végzett, mivel iskola helyett – ahol a tanítás románul folyt – inkább a nagyobb lányokkal guzsalyasba járt egy egész télen át. Később már szívesen folytatta volna a tanulást, a szülei azonban nem engedték, szükség volt a munkájára otthon. Ekkor elhatározta, hogy megtanul olvasni *magyarul*. Elszántsága és eredeti módszere segítségével ez sikerült is neki, amint elmesélte: „Tudtam én imádkozni magyarul, s azokat az imádságokat elővettem, a könyvet, az imakönyvet, s néztem a betűket, hogy milyen betűk azok, s ki hogy van. S akkor megtanultam magyarul olvasni. Mindig olvastam magyarul.” Az írást csak jóval később, harmincéves korában sajátította el, amikor rövid ideig magyar iskola működött *Klézsén*, és oda felnőtt fejjel beiratkozott.

A moldvai falvakban ami kevés magyarnyelvű írás található, az szinte kizárólag imádság és egyházi népének. Kulturális jelentőségük beláthatatlan, különösen amióta a templomokból az anyanyelv használata ki van tiltva. A továbbiakban egyházi népéneket hallgatunk meg Lőrincné Hodorog Luca szép, díszített előadásában. Az ének az angyali üdvözléről szól; elmondja, hogy Gábiel, az égi hírnök, miként köszönti az istenanyának kiválasztott Szűzet (*180*). Utána klasszikus ballada következik Márton szép Ilonáról, *a mennybevit leányról*. A történet szerint arany ösvénykén leereszkedő bárány jelenik meg, jobb oldalán fényes csillag, baloldalán a Hold, homlokán a Nap, fején misegyertya, a mennyei harangok pedig maguktól

megszólalnak, az ajtók kinyílnak, hogy befogadják a meghívott leányt *(181)*. A ballada látomása keresztény és pogány hagyomány összeolvadásából, középkori templomaink Istenbáránya ábrázolásaiból és regösénekeink csodaszarvas képéből keletkezhetett. A szöveget hordozó dallam gregorián eredetű.

(180)

1. Mikor Máriához az Isten angyala
Názáret városba az égből leszálla,
Kit szent imádságban Gábrriel találta,
Ékes köszöntéssel a Szűzhöz így szóla:
2. Üdvezlégy, te kegyes, Isten szép leánya,
Jesszétől származott Ádám unokája,
Az Éva asszonynak legtisztább rajzatja,
Áron vesszejének megújul virága.
3. Téged az Úr Isten leginkább szeretett,
Sok nemzetek közül magának eljegyzett.
Kilenc kar angyali koronát készített,
Hogy megkoronázza a te szent fejedet.
4. Azért készíts szállást az Isten Fiának,
Mert téged választot szentséges anyjának.
Ne félj, ó, Mária, Isten szép leánya,
Me' sérelem nélkül lész az Isten anyja.

(181)

1. Ni hol kerekedik Egy kerek dombecska,
S azon növelkedik Egy édes almafa.
2. Édes ez almája, Csokros e virágja,
Csokros e virágja, De jobb ez almája.
3. Az alatt ül vala Márton Szép Ilona,
Az alatt ül vala Márton Szép Ilona.
4. Ni hol ereszkedik Egy arany ösvenke,
S az alatt nő vala Egy aran báránka.
5. Jobb ódalán vala Cifra, fényes csillag,

Más ódalán vala Áldott Hódnak fénye,

6. S e homlokán vala Cifra Napnak fénye,
S e fejébe vala Kilenc misegyortya.

7. E mennyei harangok Húzatlan szóljanak,
S e mennyei ajtók Nyitatlan nyiljanak!

8. – Hallod-e, hallod-e, Márton Szép Ilona,
Hegyi el te velem, Hegyi el te velem!

9. Hegyi el te velem Mennyeek seregibe,
Csak egy híján vala, S akkor bé es telnék.

10. Ha te odajőnél, Veled bé es telnék,
Ha te odajőnél, Veled bé es telnék.

„hegyi” = gyere

Hodorog Luca a moldvai szokásokhoz képest szokatlanul későn, harmincéves korában ment férjhez. Függetlenségét, emberi méltóságát féltette a hagyományos asszonyi sors vállalásától. Személyes tekintélyének, szervezőképességének köszönhetően a falu közös gazdaságában csoportvezetőnek választották, majd később párttitkárnak tették meg. Munkáját fontos közösségi feladatként végezte és nem érezte ellentétesnek mélyen vallásos meggyőződésével. Vallásosságát – más oldalról – a papság agresszív románosítási törekvése sem rendítette meg. Szeretett a közösségi élet központjában lenni. Csoportos munkák során, guzsalyasokban mesélt, énekelt, furulyázott, találókérdésekkel szórakoztatta társait. Idősebb korában búcsúsokat vezetett Csíksomlyóra, halottvirrasztáson a magyarnyelvű éneklést, imádkozást irányította. Otthonában maga köré gyűjtötte a kisleányokat és taníttatta őket a falu hagyományaira. Híre Erdélybe is eljutott, nagy sikerrel vett részt a székelyudvarhelyi táncbáztalálkozókon, szereplését a televízió is közvetítette. Amikor a hatóság határozott tiltása ellenére ismét elutazott csoportjával egy ilyen rendezvényre, meghurcolták, megalázták, kizárták a pártból. Még falujában is sokan ellene fordultak. A romániai forradalom után ismét képviselője és szószólója kívánt lenni közösségének, az események azonban nem a reményei szerint alakultak. Egészsége megromlott, és csak egyetlen vágya maradt, hogy eljuthasson Magyarországra. 1990-ben már súlyos betegen utazott el a jászberényi csángó fesztiválra, ahol rosszul lett és kórházba került. Néhány hét múlva

meghalt, és kívánsága szerint Magyarországon, *Jászberényben* temették el. Temetése – ahol magyarországi tisztelői mellett számos klézsei rokon és barát is megjelent – egy kivételes személyiség végső búcsúztatása volt, és egyben a csángó kultúrának és a magyarság összetartozásának ünnepe. Sírját a jászberényi népzenei fesztivál résztvevői azóta is rendszeresen felkeresik, hogy emléke előtt tisztelegjenek. Fia, Hodorog András kiváló furulyás, anyjához hasonlóan a csángó népi kultúra kiemelkedő egyénisége. Tudását szívesen osztja meg táncmuzsikus zenészekkel, népzenei táborok résztvevőivel és moldvai hagyományőrző csoportokkal.

Irodalom

Személyi monográfiája: *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet*. A klézsei Lőrinc Györgyné Hodorog Lucától gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Pozsony Ferenc. A dallamokat hangszalagról lejegyezte és sajtó alá rendezte Török Csorja Viola. Kolozsvár, 1994. Kriza János Társaság Könyvtára, 2.

Halász Péter: Meghalt Luca néni. *Honismeret* 1991 (19) 2. szám, 90–92.

◀ További hangfelvételek:

„Aki reánk haragszik” [társakkal] (AP 7177a₂) Magyar Népzenei Antológia 7_01_40.

„Atya, Fiú, Szentlélek egy Isten” Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar népi énekiskola IV.* 114.

„Csütörtökön este” (AP 6280j) Magyar Népzenei Antológia 7_02_33.

„Egek, földek Ura” Magyar Népzenei Antológia 7_04_33.

„Elindultam a patakon lefelé” (AP 17.284e) Magyar Népzenei Antológia 7_02_28.

„Este lett a leányságnak” Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar Népi Énekiskola V.* 69.

„Felsütött e nap e síkra” (AP 6280b) *A Magyar Népzene Tára XII.* 775. Illusztrációs válogatás az eredeti hangfelvételekből. www.zti.hu/mnt12

„Hol vagytok, magyarok” [egy másik asszonnyal] (AP 7174i) Magyar Népzenei Antológia 7_04_14.

„Kerek e szőlő levele” [testvérével] (AP 13.440a) *A Magyar Népzene Tára XII.* 776.

Illusztrációs válogatás az eredeti hangfelvételekből. www.zti.hu/mnt12

„Kis kutyám, jó kutyám” (AP 13.322h) Magyar Népzenei Antológia 7_01_33.

„Ki z’erdőbe, zöld erdőbe” (AP 6280g) Magyar Népzenei Antológia 7_01_34.

„Menek, anyám, menek” [testvérével] (AP 13.439d) Bodza Klára–Paksa Katalin: *Magyar népi énekiskola II.* 87.

„Mikor Gergel legény vót” Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar népi énekiskola III.* 89.

„Ni, hol menen hét vitéz” [testvérével] Magyar Népzenei Antológia 7_01_32.

„Sír az egyik szemem” (AP 13.403f) Magyar Népzenei Antológia 7_01_24.

„Szeretőm e táncba” (AP 7175a) Bodza Klára–Vakler Anna: *Magyar népi énekiskola III.* 90.
Magyar Népzenei Antológia 7_02_32.

„Túl a vizen, Gerencén” (AP 6279f) Magyar Népzenei Antológia 7_01_39.